02 2006

Akıldan sağduyuya

Evrenselciliğin eleştirisine katkı

Hakan Gürses

Çeviri: Burak Büyük

Aşina bir pasaj! Ben anlatıcı Sokrates, bir davette „adil olan“ üzerine bir kaç adamla giriştiği bir sohbeti anlatıyor. Birden ateşli bir şekilde Chalkedonlu Thrasymachos adında biri konuşmaya müdahale edip; Sokrates'e, ortaya atılanların yine tipik biçimde budalaca ve boş laflardan başka bir şey olmadığını söyleyerek çıkışıyor. Bir söz düellosundan sonra Chalkedonlu sonunda şu noktaya getirip bağlıyor meseleyi: „Benim iddiam şu ki; adil olan, güçlünün işine gelenden başka bir şey değildir".[1] Sokrat bu tanımlamayı hiç kale almadan, "doğrunun doğabilmesi için", o dillere destan ebelik sanatını icra etmeye devam ediyor. Gerisi felsefe tarihi. Bu anlatının başlığı Politea (Devlet), yazarı ise Platon.

Thrasymachos burada acaba alaycı(sinik) bir fırsatçılığı mı övmek istiyor? Yoksa, sonradan Nietzsche'nin de yapacağı gibi, gücü etik bir değişmez düzeyine mi yükseltiyor; yani -her halükarda ortak kanıdan yola çıkarsak- gücün sadece düzenleyici bir ilke değil, aynı zamanda indirgenemez bir ahlaki değer olduğunu mu söylüyor? Bence hayır! Tersine ahlak, hatta ondan da öte bir söylem olarak etik ile toplumsal güç dengeleri, yani iktidar arasındaki ilişkiye dikkat çekiyor. Bu ilişkinin üstü, tam da etik söylem tarafından

güzelce örtülüyor- çünkü etik, sözüm ona zaten güç ilişkilerinden doğan çatışmaları dengelemek için yollar arayıp durmakta. Aynı bu sözlerle olmasa da Chalkedonlu sofistin demek istediği şudur: "Ahlaki değerler, yönetenlerin kendilerine yaradığı için iyi olduğunu düşünüp benimsedikleri ve bu yüzden başkalarının da benimsemesi için övdükleri şeylerdir."

Platon'un "Devlet" adlı yapıtının ilk kitabında yer alan bu adalet konulu dialog, tarihi bir dönüm noktası oluşturmakta. Bu noktanın sonunda, Foucault'nun terimleriyle, "hakikat istemi" durmaktadır: "Sofist kovulmuştur".[2] Etik düzeyden bilgi kuramı düzeyine aktarıldığında karşımıza hakikatı arayan bir feylesof ve hakikatın sadece kendi sözünü dinlettirmeyi başarmış bir şey olduğunu varsayan bir sofistle karşılaşıyoruz. Sofistin felsefe geleneği içindeki kendi kaderinden haberi olsaydı, elinde tezini sağlamlaştıracak iyi bir argümanı da bulunmuş olacaktı. Sokrates diyaloglarının sadık tutanakçısı Platon, iki yüzyıldan bu yana akademik felsefenin ve (neredeyse aynı şey olan) onun tarihinin sadık bekçisi sayılmakta. Buna karşın Thrasymachos bir hiç; adını bile Platon'un lütfedip de, kendisini Sokrates'in karşısına şamar oğlanı görevi gören bir figuran olarak yerleştirdiği için biliyoruz. Ama bu bir raslantı değil!

Bir tarafta, bir kere ortaya çıkarıldı mı, daima ve herkes için geçerli olduğunu iddia eden hakikat var. Diğer tarafta ise, bu şekilde hakikatı aramanın, güçlülerin güdümünde gerçeklesen gizli bir harekat olduğunu ortaya koyup, onların foyasını ortaya çıkartma girişimi. Feylesof sofiste karşı! Bu, içinde *evrenselciliğin* kilit rol oynadığı erken örneklerden biri.

Yaklaşık iki bin beşyüz yıl ve birkaç karşıtlıktan sonra evrenselcilik kavramı şu aralar yeniden karşımıza çıkıyor. Denememde, bu karşılaşmayı yorumlamaya çalışacağım. Bunu yaparken bana üç temel soru eşlik edecek: Evrenselcilik kavramı hangi bağlamlarda ve

şekillerde ortaya çıkmıştır ve çıkmaktadır? Giderek artan güncelliği neden kaynaklanmaktadır? Bugünkü ortaya çıkışının gerekçeleri ve bağlamları nelerdir? Yazımın sonunda, zamanında ciddi hasar almış evrenselcilik kavramını günümüzde değişik düzenlemelerle yeniden canlandırmaya calışan önerileri hem çıkış noktası hem de hedef alan bir tez dile getireceğim.

Akıl Evrenselciliği

Evrenselcilik tümelin/genelin rejimidir. Onun, her biri akıl diye adlandırılan ortak referans kaynağı tarafından şekillendirilmiş bir çok görüntüsü ve bunlara tekabül eden bir o kadar da yansıması vardır. Batı felsefesi tarihinde evrenselciliğe ana hatları ile, herbiri akademik felsefenin ayrı bir dalına uygun düşen üç değişik karşıtlık ilişkisi bağlamında rastlamaktayız.[3]

Genel-Özel karşıtlığı:

Ontolojık evrenselcilikte söz konusu olan soru, tek tek her canlının ve nesnenin dilsel kavramlarının, dil-öncesi ve genel bir varlıktan mı kaynaklandığı, yoksa bu kavramların (uzlaşma sonucunda dahi olsa) sadece keyfi adlandırmalar mı oldukları sorusudur. Bariz bir şekilde Platon'un idealar kuramının etkisiyle şekillenmiş bu soru, aynı zamanda ortaçağın meşhur "tümeller" tartışmasının da özünü teşkil etmektedir. Barok çağ ile birlikte varılan ortak görüş, doğada yalnızca bireylerin var olduğu ve tümelin bizim bilgimizin içinde (kategoriler şeklinde) kurgulanan bir genellemeden başka bir şey olmadığı yolundadır. Yani, „Şeylerin düzeni" ile „Bilgilerin Düzeni" arasında bir ayrım yapılmıştır.[4] Evrenselciliğin antropolojık versiyonu ise yapısı nedeniyle, bilgi ile doğayı „İnsan nedir?" sorusu kapsamında yeniden birleştirmiştir.

“Özel kendilik” gitgide batılı felsefeciler tarafından, insanın örneği ve hatta *genel insan varlığının* prototipi olarak kullanılmaya başlandı. Tabi karşıtıyla birlikte...

Örneğin Hegel “Dünya tarihinin felsefesi üzerine dersler” adlı eserinde şunları yazabiliyordu:

“Zenci, (...) doğal insanın vahşiliğini ve azgınlığını temsil etmektedir. Onu gerçekten kavramak istiyorsak, itibardan, ahlaktan ve duygu diye adlandırılan şeyden soyutlamamız gerekmektedir. Bu karakterde insancıllığı çağrıştıran hiç bir şey yoktur.“[5]

Ontolojık evrenselcilik, günümüzde metafizik düşünce sistemlerini bir tarafa bırakırsak, ırkçı ve kültürcü tasarımlarda, bir de, artık bir çok yerinden çatlamış “özerk özne”nin soyut tablosunda yaşamını sürdürmektedir.[6]

Genel geçerlilik- Kültürel görelilik karşıtlığı:

Bilgikuramsal evrenselcilik hakikatın oluşum ve geçerlilik kipleri ile ilgili sorular kapsamında ortaya çıkıyor. Deneycilik-usculuk kavgası veya yapıcılık-gerçekcilik tartışmaları bu bağlamda sadece yan roller oynuyorlar. Diğer taraftan konstruktivist-yapısökümcülük ile özcülük arasındaki günümüzde devam eden tartışma bilgikuramsal argümanlarla yapılsa da, tartışmanın özünü ontolojik bir soru olan, “ayrım’ın özü nedir?“ sorusu oluşturmaktadır. Bu soru özneye yönelik soruyla iç içe geçmiş durumdadır: Etniklik veya cinsiyet gibi ayrım kategorilerinde söz konusu olan (dilsel) yapılar mıdır yoksa bunlar antropolojik/biyolojik değişmezler midir?

Buna karşın saf/sahici bilgikuramsal evrenselcilik ise, „bağlamaşkın“(mesela kültürden bağımsız) geçerli olan doğru önerimlerin var olduğu savında üç şekilde karşımıza çıkmaktadır:

1. „Ortaya çıkarılmaları" ve dile getirilmelerinin bağlamsal koşulları, doğru önerimler açısından talidir. Doğruluklukları bu koşullardan bağımsızdır.

2. Onlar yanlışlıkları ispat edilmediği sürece her yerde ve her zaman zorunlu olarak geçerlidirler.

3. Bu geçerliliğin herkes tarafından (henüz) idrak edilmiş olmayışı, doğru önerimlerin doğruluk payı açısından herhangi bir rol oynamaz. Onlar, buna rağmen *herkes için geçerlidirler*.

Öyle ise bu tip doğrulara, bilimsel anlamda doğru önermeler kadar bilimsel bir yolla (rasyonel usumlama, mantıksal çelişmezlik, yöntemsel açıklık, vs.) kazanılmış felsefi apaçıklıklar da sayılmaktadır.

Bu savın karşısında, ona taban tabana zıt, kültürel koşulu olmayan herhangi bir doğru önermenin olamayacağını savunan „kültürcü"[7] ve kültürgöreceli tez bulunmaktadır. Doğrulukla ilgili herşeyin kültürel bağlamları vardır ve sadece kültür içinde tam olarak kavranılabilir: ortaya çıkış, dile getiriliş koşulları ve geçerlilik ekseninden tutun da, kontrol edilebilmesi ve inandırıcılığına kadar her şey...

İnsan hakları-Kültür hakkı karşıtlığı:

Immanuel Wallenstein'ın son eserinde de ortaya koyduğu gibi[8]; *etik evrenselciliğin* geçmişi antik çağa kadar dayansa da, onun üç önemli parlaması, ilk olarak 16. yüzyılda Amerika'nın sömürgeleştirilmesi sırasında, ikincisi İkinci Dünya savaşından sonra ve son olarak üçüncüsü de günümüzdeki „insancıl müdahaleler" çerçevesi kapsamında gerçekleşmiştir.

Edep olarak kavranan ahlak tasarımlarının kültürel özellikler gösteriyor olması, Hegel felsefesinin bile içinde barındırdığı bir kanaattir. Nietzsche'nin, Hıristiyanlık tarafından sekillendirilmiş iyi kavramının aristokrasi tarafından şekillendirilmiş savaşçı tutumdan geldiğini belirten soybilimsel dayandırması, bu tip bir anlayışın bir şeklidir: foya ortaya çıkaran ve sosyal mevkileri irdeleyen bir şekil. Diğer taraftan etik evrenselcilik (bugün bile) Kant'ın „dünya vatandaşlığı hedefinde kendini evinde saymaktadır. Etik evrenselciliğin, kendi devrinin ontolojik-antropolojik evrenselciliğiyle ne kadar iç içe geçmiş olduğunu Kant'ın kendi antropolojik terminolojisi gözler önüne sermektedir:

„İnsanlık en büyük mükemmeliyetine beyaz ırkta ulaşmıştır. Sarı renkli yerliler hali hazırda daha az yeteneklidirler. Zenciler çok daha alt seviyede durmaktadır, ama en altta ise Amerikali yerli halklardan bazıları bulunmaktadır.“[9]

Burada, en azından bugünkü bakışla, sözüm ona bütün evreni kapsaması gereken evrenselciliğin partikülarist(parçacı) astarı bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilmektedir. Doğa ve hukuk/adalet, „Öteki'nin“ tabiatı işin içine girdiğinde, birbirlerini dışlıyorlar. Bunu bir kısa devre izliyor: Benim ahlaklılık üzerine olan tasarımlarımı paylaşmayan, hala „doğal hal“ durumunda bulunmaktadır ve „insan“ diye adlandırılmaya hak kazanmamaktadır. *Bundan dolayı* o hiç bir şekilde ahlak sahibi olamaz. Bu „doğal insan“ benim kendisine ahlaklılık çerçevesinde davranmama gerek olmayan bir istisnadır. : „(...) Köleligin (haklı) temelinde esasen, insanın kendi özgürlüğünün bilincine daha varmamış olması ve bu nedenle bir nesne, yani değersiz bir duruma düşmüş olması yatmaktadır. Zencilerde ahlaki duygular tamamen zayıf durumda, hatta daha doğrusu, hiç bulunmamaktadır“[10]

Etik evrenselcilik o ulaşılmaz havasını, 18. yüzyıldan beri İnsan Hakları diye adlandırılan, İkinci Dünya savaşından sonra uluslararası kurumlarıyla birlikte devletlerarası hukuksal bir yapıya/sisteme dönüşmüş ve yaklaşık 15 yıldan beri adına savaşların açıldığı tasarıma borçludur. Wallerstein, 16.yüzyıldaki sömürgeci-misyoner genişleme ile günümüzün „insancıl müdahaleleri“ arrasında argümansal bir devamlılık görmektedir. Wallerstein'a göre, İspanyol Juan Gines Sepulveda ile Bartolome de Las Casas arasında 1550 yılında „Yerliler sorunu“ üzerine geçen tartışmadan, beri sistematik güç kullanımının evrensel meşrulaştırılması dört argüman yoluyla sağlanmaktadır:

1) Ötekilerin barbarlığı; 2) Evrensel değerleri zedeleyen uygulamaların durdurulması 3) Masumların korunması 4) Evrensel değerleri yayabilme imkanının oluşturulması (doğal hukuk ya da demokrasi;İnsan hakları).[11] Etiğin evrenselci taslağının karşısına dünyanın bir çok yerinde bölgesel güç ilişkilerinin parçacı haklı çıkarılmalarının konuluyor olması, bu tip tezlerin çürütülmesini güçleştiriyor. „Kendi kültürüne sahip olma hakkına“ dayanarak türetilmiş ve dini buyruk, kültürel özellik veya „Asian Values“ adı altında gerçekleştirilen insan hakları İhlalleri, etik evrenselciliğin ekmeğine yağ sürmektedir.

Sağduyu evrenselciliği

Ontolojik, bilgikuramsal ve etik evrenselcilik: özne, hakikat ve eylemin transkültürel tasarımları... Bu akla dayalı genellik üçlemesinin karşısında da, özel'in/tekil'in üstünlüğünü savunmaktan vazgeçmeyen, kendi kültürünün sahibi olma hakkını talep eden ve özne, gerçek ve eylemin bağlamsallığını ileri süren, bir çok alana dağılmış iddialar yer almaktadır. Bu başkaldıran ve dünyanın bir çok yerinde iktidarı haklı çıkarmaya hizmet eden

söylemin „ırk savaşlarının tarihsel söylemi“(Foucault)’ni[12] hatırlatması bir raslantı değildir. Foucault’nun soybilimsel tanımlaması zaten bu söylemin çağdaş haleflerine işaret etmek istiyordu. Gerek o zaman, gerekse bügün olsun, karşımızda bir tarafta evrenselci, hükmeden, farklılıkları kendi işine geldiği gibi düzleyen muzaffer söylemleri, diğer tarafta ise yenilenlerin parçacı/tikel, sömürgeleştirilmiş, baş kaldıran söylemleri bulunmaktadır. Foucault’nun „Roma Tarihi“ diye adlandırdığı, bugün burada İnsan Hakları destekli batı akılcılığıdır; „Irk Savaşı“ (daha sonralarda sınıf savaşı) olarak algılanmış olan ve antlaşmalarla sağlanmış barışın arkasındaki o sürücü, alttan alttan kabaran kuvvet, bugün burada ezilmişlerin ve azınlıkların Avrupa-merkezciliğin gücüne, yeni İmparatorluğa veya hatta çoğunluğa karşı yürütmekte oldukları hegemonyel mücadeledir. Bir zamanlar (Foucault’un deyimiyle) „Yahudi Tarihi’nin“ kendisi için hak iddia ettiği yeri, bugün farklılık ve kimlik politikası tarafından tetiklenmiş „unutulanın yeniden tarihselleştirilmesi“ almıştır.

Ama bu iki pozisyondan hiç biri, yani ne batı evrenselciliği ne de binbir yüzüyle karşımıza çıkan parçacılık/tikelcilik, bugün alışıla gelmiş oldukları şekilleriyle rağbet görmekte. Bir çözülmenin şahidi olmaktayız: evrenselciliğin çözülmesinden bahsetmiyorum -bunu 20. yüzyılın ikinci yarısında zaten yaşamışdık- aksine onun karşıtlarının: kültürel göreceliğin, parçacılığın/tikelciliğin ve azınlıkta olanın çözülmesi.... „Yeni sosyal hareketlerin“ ve „postmodern ahlaklılıkların“ içinde bulunduğu kriz, bu sefer de uzlaştırıcı bir „ortanın duruşu“ olarak *evrenselciliğin geri dönüşünü* beraberinde getiriyor. Ama evrenselciliğin sihirli formülünü dile getiren, artık genel geçerli doğruluğu ve kültüraşkın ahlaki değerleriyle ile özerk özne değil. Bunu artık, paradoks biçimde, parçalanmış bilgisi ve ahlağa karşı duyduğu kuşkusu ile defaten merkez ve „merkezciliğinden“ uzaklaştırılmış, bağlamsallaştırılmış

ve konumlaştırılmış bir özne yapmaktadır. Bu özne akıl'ın batılı tasarımından çok, sağduyu ile donatılmış olarak bizi, evrenselciliğe ihtiyacımız olduğuna inandırmaya çalışıyor.

Tikelciliğin yıpratan eziyetlerinden bıkmış, bizi hem küreselleşen dünyadaki acılara karşı duyarsızlaşmamamız, hem de neolıberalızme suç ortağı yapılmamamız konusunda uyarıyor. Gerçekten de dünyanın bir çok farklı yerindeki insanlar, devletlerin keyfi davranışları sonucu oluşmuş baskı, dinsel inanca bağlı şiddet ve ayrımcılık politikalarına maruz kalmaktalar. Ve gerçekten de „etno" kavramı, ister ahlakların, ister kimliklerin, isterse de malların piyasasında olsun, şu aralar pek moda.

Bunun yanında, yeni bir evrenselciliği aramanın büsbütün teoriye özgü sebepleri de var tabii. Çünkü bu çekişmenin iki tarafı da kaçınılmaz bir şekilde mantıksal tutarlılıkları bağlamında çıkmaz bir sokakta tıkanıp kalıyorlar. Görecelikçi „Herşey görecelidir" teoremi, kendi kendiyle çelişerek evrensel bir geçerlilik iddia etmekte ve bu paradoks antik çağdan beri bilinmektedir. Ama aynı şekilde „hakikatın ve insan haklarının evrensel olduğu" iddiası da, ne tamamen doğrulanabileceği ne de yanlışlanabileceği için, iddaa olarak kalmaya mahkum bir açmazdır. Bunu bir yana bırakalım, her çeşit evrenselcilik, tikel çıkarlara olmasa bile, en azından kültürel tasarımlara dayanmaktadır.

Çıkmazlardan, politik istismardan, bölen ve dayanışmayı kıran kimlik politikalarından ve de etik vurdum duymazlıktan kurtulabilmek amacıyla uzlaştırıcı ve arabulucu yollar olarak önerilen sağduyu evrenselciliklerinin listesi bir haylice uzun: „Tekrarlayan evrenselcilik"(Walzer), „Bir ufuk olarak evrenselcilik"(Laclau), „stratejik evrenselcilik"(Gilroy), „evrenselin yeniden sahnelenmesi"(Butler), „Tekil/eşsiz evrenselcilik"(Badiou) veya „evrensel Evrenselcilik"(Wallenstein)...[13]

Evrenselliğin Eleştirisi

Şu anki durum, bize Marx'ın o ünlü cümlesini hatırlatmakta: Dünya tarihinde etkili rol oynayan olayların ve şahısların belki gerçektende Hegel'in dediği gibi tekrarlanacağı, ama ilkinde trajedi, tekrarındaysa bir fars olarak[14]. Eleştirel düşünürlerin önerdiği bu yeni „sağduyu evrenselciliği"nin de, fars türü komik bir yanı var.

Her halükarda, çiftsel bir yapı, bu şekilde aşılamaz. İmha edildiği söylenen partikülarizm bize iki kutuplu dünyanın ortadan kaldırılmasını (Aufhebung) hatırlatıyor; özgürlük, demokrasi ve insan hakları adına savaşlar açan, çok güçlü tek bir evrensel iktidar yaratılması sonucuyla. Ortadan kaldırılmış olan, ortadan kaldırma eyleminden daha uzun ömürlü çıktı. Evrenselcilik bütün gücü ve kudretiyle geri dönmekte. Burada çözüm olarak sunulan, çözümü için ugraştığımız soruların aynılarını yeniden karşımıza çıkartıyor.

Eger partikülarizmin gerçekten savunulacak bir yanı yoksa ve „yeni evrenselcilik eskisinin makyajı tazelenmişinden başka bir şey değilse, ne yapmalı?

Gelin yeniden başa, sofist ve feylosofa geri dönelim: Trasymachos tekil menfaate dayalı evrenselciliğe, ahlaki bir ikiyüzlülüğe, sadece güçlü olanın işine gelen hakikat istemine dikkat çekmişti. Ama Trasymachos'un bu etik karşısına koyduğu, özellikçi/ayrılıkçı bir değerler kataloğu değildi. O kesinlikle başka bir iktidarı haklı çıkarma çabasında değildi. O ne bir partikülarizmi ne de bir kültür göreceliliğini savunuyordu. Onun bahsettiği şey tekil olan bile değildi. Trasymachos, teşhis koyan ve eleştiren biriydi. Onun bu „foya çıkarıcı" çabalarında, modern aydınların sergilediği tutuma benzer bir tutum görmekteyiz – ama şunu da eklemek gerekir, günümüzde evrenselcilik, bu tür çabaların onların, yani aydınların

değil de (eleştirel etkinliğe „Diktatörlerin hizmetindeki yararlı bir ahmaklık“ olma iftirası atarak) kendisinin tutumu olduğu polemiğine giriyor.

Mesele ne, herhangi bir tikelciliği savunma veya kültür görecililiği avukatlığına soyunma girişimi, ne de stratejik hilelerle evrenselciliği iktidara susamış cinlerinden arındırmaya çalışma veya ileri de oluşabilecek bir „halis“ evrenselciliğin yolunu açma çabasında...

Sofistin tutumu gayet basittir: *Evrenselciliğin eleştirisi*. Ve de hiç bir fark gözetmeden: Bu evrenselcilik ister güçlünün sözü olarak, isterse de iktidar istemi şeklinde başkaldıranın sözlerinde karşımıza çıksın. Burada entellektüel yetkinlik gerektiren zorluk, böyle bir evrenselcilik eleştirisinin duruma özgün kiplerini geliştirmek ya da belirlemek, mevcut eleştiri yollarından gitmek veya yenilerini açmakta yatmaktadır: ki böylece eleştirilen, bir çok defa olduğu gibi, eleştiriye kendi damgasını vurup kendi yansımasına benzetmesin, yani evrenselcilik eleştirisi bir *tikelciliğe* dönüşmesin. Çünkü tam da bu, sonradan oluşacak her evrenselcılığin kaynağıdır.

Keşke bugün, evrenselciliğin geri dönüşü yerine, sofizmin dönüşünü kutluyabilseydik! Bir fars olarak bile...

---

[1] Platon, *Politeia*. Sämtliche Werke, Bd. II., Darmstadt: WBG 2004, 338c.

[2] Michel Foucault, *Die Ordnung des Diskurses*, Frankfurt /M., Berlin, Wien: Ullstein 1982, S. 11f.

[3] Evrenselcilik düşüncesi hem Avrupa'nın dışında oluşmuş felsefe geleneklerinde hem de bilginin diğer dallarında da –bazen üstü kapalı, bazen de başka adlar altında da olsa- görülmektedir. Belli

nedenlerden dolayı burada sadece Avrupa felsefesine değinmekle yetineceğim.

[4] Krş. Hakan Gürses, *Libri catenati. Eine historisch-philosophische Untersuchung der Sekundärdiskurse*, Wien: WUV 1996.

[5] Georg W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Stuttgart: Reclam 1975, S. 155.

[6] Stuart Hall'ın „ Öznenin 5 şekilde yerinden oynatılması" bu sürecin çok güzel bir anlatımı: Krş. Stuart Hall, Die Frage der kulturellen Identität, in: ders.: *Rassismus und kulturelle Identität. Ausgewählte Schriften 2*, Hamburg: Argument 1994, S. 180-222,193 ff.

[7] Krş. Dirk Hartmann/Peter Janich (Hg.), *Die Kulturalistische Wende. Zur Orientierung des philosophischen Selbstverständnisses*, Frankfurt/M. : Suhrkamp 1998.

[8] Immanuel Wallerstein, *Die Barbarei der anderen. Europäischer Universalismus*, Berlin: Wagenbach 2007.

[9] Immanuel Kant, Heinz Kimmerle'den alıntı, *Interkulturelle Philosophie zur Einführung*, Hamburg: Junius, 2002, S. 58.

[10] Georg W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, Stuttgart: Reclam 1975, S. 158.

[11] Immanuel Wallerstein, *Die Barbarei der anderen. Europäischer Universalismus*, Berlin: Wagenbach 2007.

[12] Michel Foucault, *In Verteidigung der Gesellschaft. Vorlesungen am Collège de France (1975-76)*, Suhrkamp: Frankfurt/M. 1999, S. 82 ff. Foucault 1976 yılında üniversitede verdiği iki dersinde, 16. yüz yılda ortaya çıkmış ve çökme içinde bulunan aristokrasi

tarafından kısmen benimsenmiş, hükmeden ve hükmedilenin karşı karşıya geldiği bir „Irk savaşı“ söyleminden bahsediyor. Foucault'a göre bu tarihi söylemden zaman içinde tamamen zıt yönlere giden iki ayrı söylem oluşmuştur: „Sınıf savaşı“ ve „Üstün Irk“ teorisi

[13] Krş. Michael Walzer, *Lokale Kritik – globale Standards*. Hamburg: Rotbuch 1996; Ernesto Laclau, Universalismus, Partikularismus und die Frage der Identität, in: ders.: *Emanzipation und Differenz*, Wien: Turia + Kant 2002, S. 45-64; Paul Gilroy, *Against Race: Imagining Political Culture Beyond the Color Line*, Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press 2000; Judith Butler, Das Universale auf die politische Bühne bringen. Hegemonie und die Schranken des Formalismus, in: *Junge World*, Subtropen ,6/10, Oktober 2001: http://www.nadir.org/nadir/periodika/jungle_world/_2001/41/sub01a.htm (23. 4. 2007); Alain Badiou, *Paulus. Die Begründung des Universalismus*. München: Sequenzia 2002; Immanuel Wallerstein, *Die Barbarei der anderen. Europäischer Universalismus*, Berlin: Wagenbach 2007. Evrensellik sorusu üzerine interkültürel felsefe ilginç cevaplar üretmekte; bu noktada özellikle Franz M. Wimmer'in Polylog konsepti değinmeye değer, krş. Franz M. Wimmer, *Interkulturelle Philosophie*, Wien: WUV 2004. Başka bir karşılaştırma da İnsan Hakları üzerine süren tartışmalar bağlamında ahlak ve politika arasında karşımıza çıkmakta. Bu noktada krş. Mathias Thaler, *Gründen, Fundieren, Rechtfertigen. Eine Untersuchung moralischer Argumente im Feld des Politischen*, Unveröff. Dissertation, Wien 2006.

[14] Karl Marx, Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte, in: *MEW* Bd. 8. Berlin: Dietz-Verlag 1956 ff, S. 115.